

ВИХОВАННЯ БЕЗ СТЕРЕОТИПІВ

посібник-помічник
для фахівців і фахівчинь,
які працюють із дітьми
та батьками

ВИХОВАННЯ БЕЗ СТЕРЕОТИПІВ

посібник-помічник для фахівців і фахівчинь,
які працюють із дітьми та батьками

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ БАТЬКІВСТВА БЕЗ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ	6
ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ	9
Від народження до 5 років.....	11
Від 6 до 10 років	15
Від 11 до 18 років	18
ВІДМІННІСТЬ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ НА ОСНОВІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ І БЕЗ НИХ.....	23
ЩО МОЖУТЬ ЗРОБИТИ ФАХІВЦІ/ФАХІВЧИНІ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ ІЗ РОДИНАМИ?.....	29
СЛОВНИК	34
ЩО ПОДИВИТИСЯ?	37
ЩО ПОЧИТАТИ?.....	38

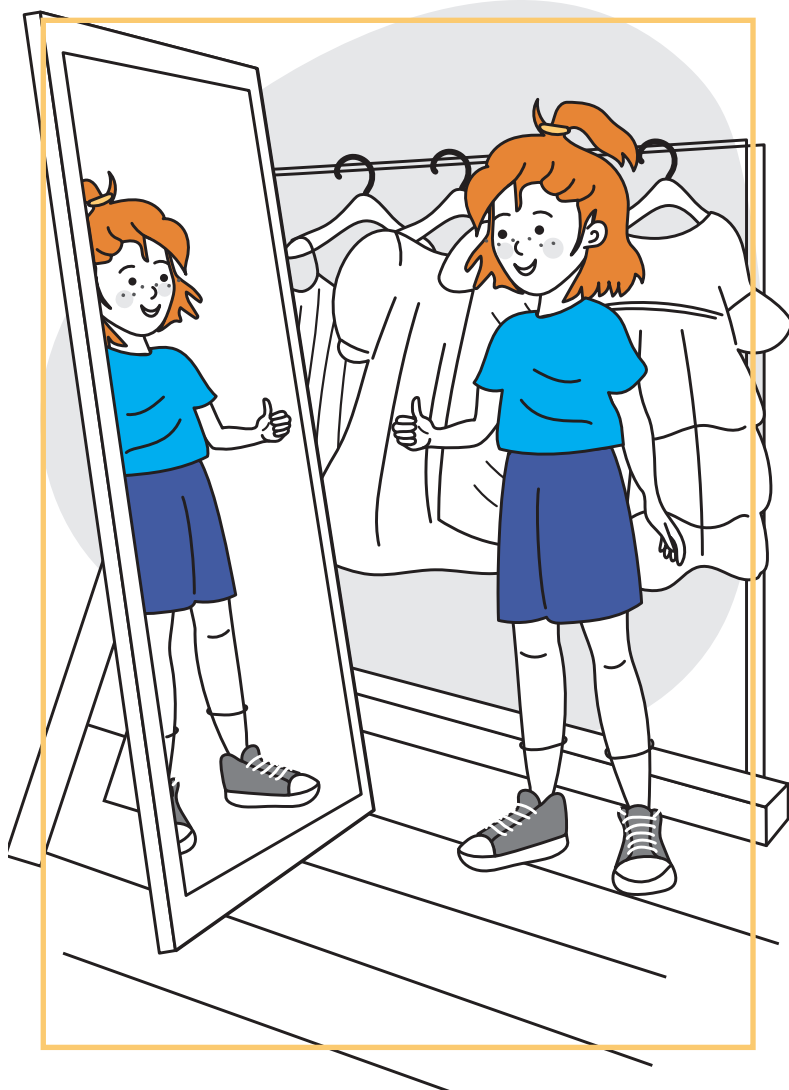
У сучасному розмаїтому світі кожне суспільство, спільнота, громада чи родина спираються на установлені соціокультурні норми, гендерні ролі та стереотипи. Це своєрідні правила, які визначають поведінку кожної окремої людини і цілих громад.

Але вони часто обмежують права людей і можливості для їхньої реалізації, часто призводячи до гендерної дискримінації та гендерно зумовленого насильства.

Згідно з дослідженням ОБСЄ «Добробут та безпека жінок»¹, в Україні 67% жінок і дівчат віком від 15 років зазнавали психологічного, фізичного або сексуального насильства; 49% жінок і дівчат віком від 15 років зазнавали сексуальних домагань; 10% жінок зазнавали сталкінгу (переслідування).

Питання подолання гендерних стереотипів та їх наслідків як серед дітей, так і серед дорослих є дуже актуальним. Одним із методів для досягнення гендерної рівності у родині та громадах є просування **батьківства без гендерних стереотипів, або ж гендернотрансформаційного батьківства**. Це підхід до виховання, що має за основу гендерну рівність та інклюзивність, а також заохочує позитивну соціалізацію та подолання гендерних стереотипів.

Цей посібник підкаже фахівцям і фахівчиням, які працюють із дітьми та батьками, як допомогти родині створити умови, у яких діти зможуть вільно виражати себе незалежно від їхньої статі. Він містить конкретні поради та інструменти для роботи з батьками і їхньої підтримки. Посібник також сприятиме кращому розумінню, як створити безпечне відкрите середовище для дітей, де вони могли б розвиватися відповідно до власних уподобань та інтересів, а не стереотипних сценаріїв.

¹ ОБСЄ. Добробут і безпека жінок. Україна. Доповідь про результати досліджень. Відень, Австрія: ОБСЄ, 2019. 104 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf (дата звернення: 21.09.2023).

Зібрана інформація буде помічною для розробки фахових стратегій і методик для роботи з батьками і дітьми з метою формування родинних відносин, у яких діти зможуть вільно виражати свої думки та проявляти себе, не боячись неприйняття або дискримінації. У посібнику є окремі поради для психологічної підтримки дітей, які стикаються з проблемами під час гендерної соціалізації, не можуть знайти відповіді на певні життєві запитання або зазнали дискримінації чи насильства. Посібник розвиває емпатію, зокрема до дітей у період дорослішання та активної гендерної соціалізації, протидіє гендерним стереотипам і допомагає зрозуміти, що роль фахівців і фахівчинь та батьків полягає у підтримці розвитку унікальності дитини.

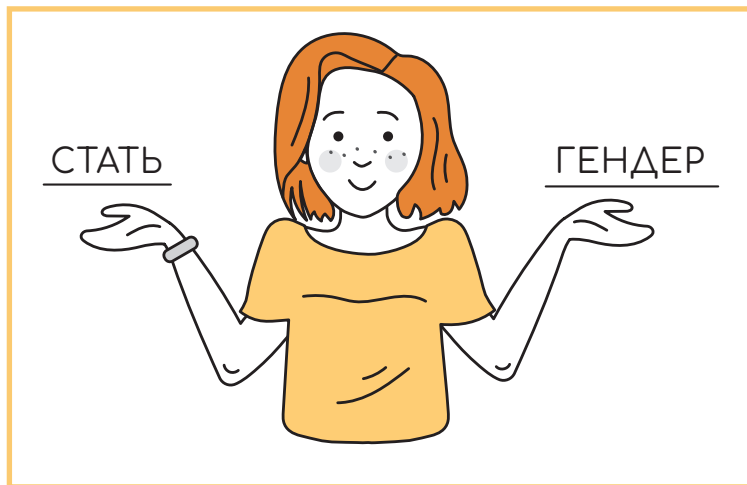
Посібник із батьківства без гендерних стереотипів розрахований для фахівців і фахівчинь різних категорій, але найбільш корисним він буде для:

- ▶ **Психологів/-инь**, які працюють із родинами, що цікавляться питаннями соціалізації дітей без гендерних стереотипів. Для роботи з батьками і дітьми, які звертаються до них за порадами та підтримкою. Діяльність можна доповнити консультаціями щодо батьківства без гендерних стереотипів, розвитку емпатії та розуміння гендерної рівності.
- ▶ **Вихователів/-ьок дитячих садочків** – для розробки тематичних занять із маленькими дітьми задля розвитку позитивного ставлення до гендерної рівності у їхніх родинах. Такі заняття стануть дороговказом у процесах позитивної гендерної соціалізації.
- ▶ **Учителів/-ьок** – для створення й забезпечення гендерночутливого навчального середовища в закладах освіти, а також для розробки власних навчальних методик, планів і матеріалів. Учительська спільнота може підтримувати дітей (як індивідуально, так і працюючи з групами) у процесі їхньої гендерної соціалізації.
- ▶ **Медичних працівників/-ць** – для розуміння впливу гендерних аспектів на психічне та фізичне здоров'я дітей та їхніх батьків. Медична спільнота (зокрема патронажні медсестри та медбрати, педіатри/педіатрині) може надавати консультації щодо виховання без гендерних стереотипів і психологічного благополуччя дітей ще на етапі вагітності пари і надалі протягом взаємодії з родинами.

- ▶ **Соціальних працівників/-ць**, які часто працюють із родинами та дітьми у вразливому становищі, зокрема з гендерно зумовленим і домашнім насильством. Посібник допоможе надати поради батькам чи опікунам/-кам щодо виховання без гендерних стереотипів і поліпшення сімейної атмосфери й добробуту загалом.
- ▶ **Молодіжних працівників/-ць** – для підтримки молоді в її особистісному розвитку. Гендернотрансформаційний підхід дає змогу обговорювати різноманітні питання, що стосуються гендерної рівності, та створює основу для безпечного простору розуміння й підтримки.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ БАТЬКІВСТВА БЕЗ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Гендерна рівність – це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. У батьківстві гендерна рівність охоплює справедливий розподіл обов'язків та відповідальності між усіма членами родини незалежно від статі та створення простору, де всі можуть бути собою та відчувати підтримку і повагу близьких. Важливо, щоб батьки виховували дітей без гендерних стереотипів, допомагаючи їм розвиватися відповідно до їхніх унікальних потреб і бажань, а не до стандартів усталених гендерних ролей.

Шляхом соціалізації люди засвоюють суспільно-культурні норми щодо того, що означає бути жінкою і чоловіком. Суспільство забезпечує, щоби чоловіки чинили «по-чоловічому» (тобто «маскулінно»), а жінки – «жіночно» (або «фемінно»). Коли діти дорослішають, вони звертають увагу на моделі поведінки інших людей, зокрема батьків, братів, сестер, учителів/-шок, улюблених медійних персон та однолітків. У такий спосіб відбувається гендерна соціалізація.

Батьки, опікуни/-ки або інші авторитетні дорослі (учителі/-ки, вихователі/-ки) можуть починати формувати у дитини позитивну гендерну соціалізацію з раннього дитинства. Радимо створювати ігрове середовище, у якому діти взаємодіятимуть одне з одним, розвиваючи навички ефективної комунікації у змішаних гендерних групах і пізнаючи гендерні відмінності та подібності. Під час спілкування з дітьми важливо звертати увагу на власні стереотипні переконання щодо кожної статі, оскільки деякі з них можуть сприяти негативній поведінці та упередженому ставленню до інших. Це можна вирішити, пояснюючи дітям, що бути дівчиною – це значно більше, ніж просто виглядати гарно, а бути хлопцем – це значно більше, ніж просто

проявляти силу. Батьки, опікуни/-ки та вихователі мають обговорювати з дітьми гендерні стереотипи й намагатися їх змінити (наприклад, «Дівчата також можуть бути чудовими футболістками»). Краще робити акцент на рівності, не привчаючи дітей надавати великого значення гендеру².

² Martin C. L. Gender: early socialization. Encyclopedia on Early Childhood Development. URL: <https://www.child-encyclopedia.com/gender-early-socialization> (date of access: 21.09.2023).

Батьківство без гендерних стереотипів першочергово спрямоване на забезпечення рівних прав та можливостей для дівчат і хлопців. Гендерну рівність важливо практикувати у сім'ях, адже вона допомагає:

- 1 створити рівні можливості для всіх дітей незалежно від їхньої статі. Це дає їм змогу розвиватися, вчитися, вибирати інтереси та реалізовувати свій потенціал у всіх сферах життя незалежно від гендерних стереотипів і пов'язаних із ними обмежень;
- 2 руйнувати традиційні гендерні стереотипи, що обмежують можливості дітей та зумовлюють дискримінаційні ролі (наприклад, жінки мають виконувати неоплачувану хатню роботу та доглядати за дітьми, не розраховуючи на допомогу від чоловіків). Це сприяє більш відкритому світосприйняттю та збільшенню різноманітності вибору;
- 3 стимулювати батьківські партнерства з рівним розподілом обов'язків, відповідальності та спільним прийняттям рішень;
- 4 підтримувати баланс між роботою та сімейними обов'язками, що сприяє психологічному добробуту та здоров'ю всіх членів родини;
- 5 формувати гармонійне та турботливе середовище, де всі члени родини відчуватимуть себе важливими та почутими.

Фахівці/фахівчині, які працюють із родинами, можуть підтримувати емпатію (здатність розуміти емоційний стан іншої людини та співпереживати їй) у батьків та сприяти підвищенню рівня довіри в сім'ї.

Поради, що допоможуть це зробити

- ▶ **Активно слухайте.** Уважно, без переривання та осуду, слухайте батьків чи дітей, які звернулися до вас із проблемами. Дослухайтеся до відчуттів та емоцій оповідачів/-ок. Демонструйте, що цінуєте їхні думки та почуття. Це допоможе батькам і дітям отримати й відчути досвід активного слухання. Важливо, щоби вони теж змогли освоїти цю техніку. Запропонуйте кілька вправ для цього, поділіться власною історією того, як навчилися це робити. Заохочуйте батьків використовувати отримані навички у подальшій взаємодії зі своїми дітьми.

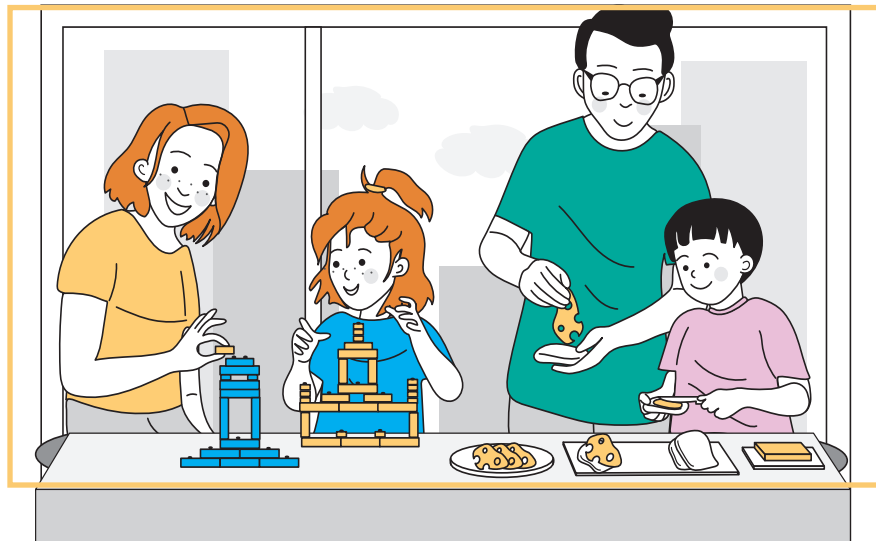
- ▶ **Співпереживайте.** Співпереживаючи батькам, ви демонструєте, що розумієте їхні емоційні стани. Важливо висловлювати емпатію та підтримку в складних ситуаціях. Поцікавтеся, якими словами та діями батьки проявляють своє піклування, переживання та емпатію до дітей, коли ті перебувають у складних обставинах. За потреби розкажіть більш детально про поняття емпатії.
- ▶ **Ставтеся без осуду і докорів.** Поясніть батькам необхідність уникати осуду та важливість конструктивної критики. Навіть якщо подібні емоції стосовно дитини видаються виправданими з боку батьків, запропонуйте розібратися в ситуації глибше. Варто зрозуміти причини та мотиви дій дитини, щоби допомогти їй знаходити альтернативні варіанти вирішення проблеми в майбутньому.
- ▶ **Цікавтеся потребами.** Запитуйте у батьків, які лише починають упроваджувати чуйність та емпатію у своє спілкування з дітьми, про їхні потреби та бажання. Дорослим може бути складно в цей період. Подібне піклування допоможе їм відчутти себе важливими та почути ми, а інколи – отримати додатковий ресурс.
- ▶ **Посилюйте позитивні моменти.** Наголошуйте на позитивних рисах та досягненнях батьків у їхньому впровадженні виховання без гендерних стереотипів. Хваліть батьків – це сприяє підвищенню самооцінки та довіри. Водночас цікавтеся, чи хвалять батьки своїх дітей, яким чином і за що саме (пильнуйте, щоб їхні схвалення не супроводжувалися гендерними стереотипами. Наприклад, хвалити дівчат за красу чи гарну поведінку, а хлопців – за досягнення в навчанні та спорті – є проявом стереотипів).
- ▶ **Розвивайте самопізнання.** Допоможіть батькам краще зрозуміти себе та свої емоції. Разом аналізуйте конфліктні ситуації та генеруйте стратегії вирішення. Рекомендуйте батькам додаткову літературу та посилання на корисні ресурси. Запрошуйте батьків на просвітницькі заняття з підвищення обізнаності щодо гендерної компетентності, сексуальної освіти тощо.
- ▶ **Підказуйте.** Допомагайте батькам розвивати навички ефективного спілкування з дітьми, що сприяє взаєморозумінню та поліпшенню відносин.
- ▶ **Розмірковуйте разом.** Заохочуйте батьків думати про свої дії та їх наслідки стосовно дітей. Така аналітика сприятиме розвитку критичного мислення і самосвідомості.
- ▶ **Будьте терплячими.** Не очікуйте, що зміни стануть очевидними відразу. Емпатичний підхід вимагає часу, але він того вартий, адже матиме значний якісний вплив на відносини в родині.

ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ

Діти засвоюють суспільні норми протягом усього життя, пізнаючи власну цінність в суспільстві, у якому вони зростають. Поступово такі норми починають сприйматися як власні – відбувається процес соціалізації. А коли діти вивчають та засвоюють правила, норми та суспільні переконання щодо того, якими повинні бути хлопці і дівчата (ролі, вигляд, поведінка, думки й відчуття), відбувається гендерна соціалізація. Також діти розуміють, які можуть бути наслідки, якщо вони не відповідатимуть цим нормам, і як їх можуть засудити або навіть покарати, наприклад, докорами чи навіть ізоляцією від інших людей (через непопулярність серед однолітків тощо).

На перший погляд здається, немає проблеми в тому, щоби давати дітям шаблон розуміння себе у світі, своїх правил поведінки та взаємодії з людьми. Навпаки – це мало би спрощувати соціалізацію та усвідомлення своєї ролі в суспільстві.

Але проблема полягає не лише в тому, що від дівчат і хлопців очікують, щоби вони гралися різними іграшками, по-різному одягалися й відповідно поведи-лися (найчастіше: для дівчат – ляльки, одяг пастельних відтінків, довге волосся, слухняність, а для хлопців – роботи і машинки, темні або яскраві кольори,

У більшості країн світу дівчата й хлопці одягнені по-різному, мають різні статуси та ролі, різні іграшки й відчувають різне ставлення дорослих. І саме батьківські практики, а не біологічна стать дитини, є основною причиною різних успіхів у тій чи іншій сфері.

Прикладом впливу гендерних стереотипів є, наприклад, такий факт, що тати витрачають приблизно на 60% більше часу, щоби уважно вислухати та відповісти на запитання своєї доньки, ніж тати синів. Тати дівчат також проводять приблизно в п'ять разів більше часу, співаючи, насвистуючи й більш відкрито говорячи з дівчатами про емоції, зокрема сум. Тати синів витрачають приблизно втричі більше часу на день, беручи участь в активних іграх і вживаючи більше слів, пов'язаних із досягненнями, зокрема «пишаюся», «перемагаю» або «найкращий», що часто призводить до більшої емоційності дівчат та невміння хлопців справлятися з почуттями³.

³ Devlin H. Fathers pay more attention to toddler daughters than sons, study shows. Support Guardian Europe. 2017. 25 May. URL: <https://www.theguardian.com/science/2017/may/25/fathers-pay-more-attention-to-toddler-daughters-than-sons-study-shows> (date of access: 21.09.2023).

коротка зачіска, активність). Питання значно глибше. Дітей навчають вірити, начебто це єдиний спосіб існування для хлопців і дівчат. Мовляв, вони мають бути такими, як від них очікують, а іншого вибору немає. Саме в такий спосіб формуються та укорінюються гендерні стереотипи. Батьківство без стереотипів не нав'язує стереотипні форми поведінки. Діти завжди мають вибір.

Варто зазначити, що нині дедалі більше дітей не хочуть пасивно слідувати тому, що їм кажуть. Наприклад, дівчата й хлопці можуть схоже одягатися. Дівчата можуть любити грати в футбол і не займатися хатньою роботою. А хлопці – доглядати за собою, готувати і не грати в активні ігри. Але часто батьки, родичі або друзі не розуміють дітей і намагаються їх змінити. Це може викликати конфлікти та відчуття неприйняття з боку оточення, що ускладнює процес соціалізації та призводить до внутрішніх конфліктів у дитинстві та підлітковому віці.

Соціалізація, зокрема гендерна, відбувається, коли дитина взаємодіє з навколишнім світом. Батьківство без стереотипів означає, що батьки дають дітям свободу бути собою, формувати власну думку і цінності.

Важливо пам'ятати, що дитина повинна відчувати беззаперечну батьківську любов і підтримку незалежно від свого вибору.

Як підтримувати дітей, які протестують проти усталених норм?

- ▶ **Будьте відкриті для спілкування.** Дуже важливо відкрито і спокійно говорити з дитиною про її почуття та бажання. Вислухайте її та почувте.
- ▶ **Приймайте.** Нагадуйте про свою безумовну любов і підтримку. Створіть для дитини відчуття безпеки незалежно від її самовираження.
- ▶ **Навчайте емпатії та розуміння.** Пояснюйте, що люди можуть бути дуже різними – і це нормально. Важливо вміти розуміти й висловлювати повагу до інших незалежно від їхньої статі.
- ▶ **Розповідайте про гендер.** Надайте дитині можливість дізнатися більше про різні гендерні аспекти. Допоможіть знайти корисні тематичні ресурси та літературу.
- ▶ **Розвивайте власну гендерну грамотність.** Удосконалюйте розуміння гендерних питань, щоби мати змогу краще підтримувати дитину. Що більше ви знаєте, то більше можете допомогти.
- ▶ **Будьте терплячими.** Зміни в сприйнятті гендерних питань можуть відбуватися повільно й вимагати певного часу. Будьте терплячими, даючи дитині можливість самостійно вибирати свій шлях.

Фахівцям/фахівчиням, які працюють із родинами, важливо розуміти особливості роботи з різними віковими групами дітей. Тож детальніше розглянемо особливості батьківства без гендерних стереотипів для дітей різного віку.

Гендерна соціалізація починається з народження і посилюється у підлітковому віці

До 3 років

відчуття гендерної ідентичності

До 5 років

гендерна стабільність

До 7 років

гендерна послідовність

Підлітковий вік

посилення гендерної ідентичності

Від народження до 5 років

Батьки мають вплив на розвиток і становлення своїх дітей, починаючи від їхнього народження і протягом усього життя. Свідомо або несвідомо батьки передають дітям свої уявлення про світ через те, що вони роблять, говорять і як себе поведуть. Те, як дитина буде сприймати гендерні ролі в подальшому житті, формується в ранньому дитинстві через взаємодію з близькими, такими як мама, тато, бабусі, дідусі та інші опікуни/-ки. Саме вони дозволяють або забороняють, мотивують або знецінюють, дають опору або зневажають.

Найважливішим кроком для розвитку батьківства без гендерних стереотипів є фахова підтримка та співпраця з батьками. Радимо підтримувати **батьківське партнерство** (між батьками або опікунами/-ками) – домовленості щодо того, як виховувати дитину, цінностей, стилю виховання; як партнери будуть розвиватися у своїх батьківських ролях і підтримувати один/одна одного/одну; як розподіляти домашні обов'язки тощо. Батьківські партнерства важливі вже з часу

планування та перебігу вагітності, стаючи міцною основою сімейного середовища, де панує гендерна рівність. І мама, і тато мають рівні права і обов'язки щодо батьківства. Потрібно допомагати сім'ям вибудувати таку збалансовану стратегію, у якій дискримінаційні суспільні норми не домінуватимуть у виховному процесі. Головною його метою буде створення безпечного простору й можливостей для розвитку і реалізації потенціалу дітей незалежно від їхньої статі.

Дитинство **від народження до 2 років** є періодом великої відповідальності батьків у забезпеченні виживання, соціалізації та навчання дитини. Перші 1000 днів життя – найважливіші для розвитку та здоров'я дитини. Такі стресори, як жорстоке поводження, зневага, фізичне та психологічне насильство, погане харчування негативно впливають на розвиток мозку. Здорова траєкторія раннього розвитку також залежить від якості та надійності тісних відносин і взаємодії маленької дитини з дорослими. У віці від 1 до 2 років діти починають усвідомлювати фізичні відмінності між хлопцями та дівчатами.

Діти віком **від 3 до 5 років** активно розвивають соціальні навички, необхідні для гри та взаємодії з іншими дітьми. Вони вчаться співпрацювати з більшою кількістю однолітків, хоча часто хлопці надають перевагу грі з хлопцями, а дівчата з дівчатами, неохоче долучаючись до змішаних груп. Діти дошкільного віку люблять перевіряти свої фізичні, поведінкові та емоційні межі, їм потрібне безпечне структуроване середовище для досліджень і викликів.

У цьому періоді також може активно проявлятися бажання догодити батькам – так звана стадія «гарного хлопця» або «гарної дівчини». Саме в цей період діти найбільш чутливі до засвоєння гендерних стереотипів. Вони не аналізують, часто не піддають сумнівам слова та вчинки дорослих, саме тому на цій стадії можуть формуватися стійкі гендерні стереотипи.

Діти сприймають величезну кількість інформації з навколишнього середовища, яка може транслювати гендерні стереотипи: через дитячі книжки, мультфільми тощо. Тому дуже важливо, щоби батьки вибирали медіаресурси, які сприятимуть позитивній гендерній соціалізації з наймолодшого віку. Іграшки й книжки мають допомагати розвивати фантазію, транслювати людське різноманіття та нестереотипні ролі жінок і чоловіків.

Наприклад, якщо в усіх прочитаних вами казках принц рятуватиме принцесу, то це підсвідомо сприйматиметься дитиною як модель: дівчата – слабкі та потребують захисту, а хлопці – сильні, сміливі й готові вирішувати всі проблеми. Діти можуть несвідомо запам'ятовувати моделі поведінки в наймолодшому віці, адже ще не здатні критично мислити. А потім відтворювати ці моделі у старшому віці. Так формуються несвідомі гендерні упередження, які надалі ще більше посилюються суспільством.

У **3-річних** дітей вже розвивається почуття гендерної ідентичності. Вони починають називати себе дівчатами та хлопцями. І **до 5 років** формується відчуття гендерної стабільності.

У ранньому віці діти відкривають для себе світ і можуть експериментувати. Інколи вони починають виражати себе в незвичний спосіб (наприклад, хлопці хочуть носити намисто або сукні, фарбувати нігті тощо). Це нормальний етап розвитку, аналогічний експериментам старших дітей у підлітковому періоді.

Батьки мають бути терплячими, створювати вдома атмосферу розуміння і прийняття, без тиску чи заборон, щоб не призвести до тривожності, депресії або самопошкодження дітей. Самовираження через різні образи – нормальна практика для дітей. Не потрібно сварити дитину чи нав'язувати власне бачення світу. Головне завдання дорослих – приймати дитину такою, як вона є, бути чуйними та емпатичними до неї.

Роль фахівців/фахівчинь у цій ситуації полягає в тому, аби допомогти батькам зрозуміти процес розвитку гендерної ідентичності, а також співпереживати їхнім проблемам і труднощам у перехідні періоди. Варто підтримати батьків, визнаючи їхні занепокоєння та страхи і надаючи точну інформацію про розвиток здоров'я дитини.

Поради батькам

- ▶ Дівчата і хлопці однаково потребують здорового збалансованого харчування та якісного медичного догляду.
- ▶ Починаючи з наймолодшого віку, навчайте дітей основ безпеки. Навчіть їх правильно називати статеві органи, не соромлячись таких слів, як пеніс, вульва тощо. Поясніть дитині «правило труси-ків»: усі частини тіла, сховані під білизною, є інтимними, і ніхто не може торкатися їх без дозволу дитини.
- ▶ Забезпечуйте фізичний і психологічний розвиток дитини за допомогою активних ігор, іграшок, книжок та інших ресурсів. Дозволяйте дітям проявляти ініціативу та брати участь в активностях незалежно від статі.
- ▶ Пропонуйте дітям ігри, заняття та книжки, які стереотипно асоціюються з іншою статтю: наприклад, конструктори чи історії про космос – для дівчат, а танці або іграшкова кухня – для хлопців.
- ▶ Вибирайте ті книжки та засоби масової інформації, які транслюють гендерну рівність (із відважними героями і героїнками різних статей) та є інклюзивними. Уникайте стереотипних історій, що підкреслюють відмінності між статями, зберігаючи їхнє розмежування на «сильну» і «слабку».
- ▶ Говоріть із дітьми про гендерну рівність, кидайте виклик усталеним нормам, слухайте своїх дітей і вчіться у них. Не створюйте обмежень щодо ролі дівчат і хлопців. Замість цього формуйте простір для самовираження, демонструючи, що ви приймаєте і любите дитину такою, якою вона є. Будьте відкриті, показуйте емоції, чесно відповідайте на запитання та заохочуйте дитину не соромитися своїх почуттів.
- ▶ Змінюйте гендерні стереотипи вдома – створіть міцне батьківське партнерство, справедливо й порівну розподіляйте домашні обов'язки (тато готує, мама займається спортом із дітьми тощо), разом приймайте рішення, разом демонструйте любов і турботу до своїх дітей. Змалечку залучайте хлопців до хатніх справ, як і дівчат.
- ▶ Говоріть і дійте таким чином, щоби стати для дітей гарним прикладом для наслідування. Уникайте жартів чи зауважень про стереотипні гендерні ролі.
- ▶ Заохочуйте дітей сприймати різноманіття людей – будь-якої статі, кольору шкіри та культурного походження. Заохочуйте дітей знайомитися та будувати дружні відносини незалежно від статі.
- ▶ Забезпечте дітям рівноцінну можливість отримати якісну освіту.

Від 6 до 10 років

У цей період життя дитини родичі (батьки, бабусі, дідусі та інші опікуни/-ки) все ще відіграють важливу, але не вирішальну роль у гендерній соціалізації. Школа та однолітки стають значущими та мають потенціал впливати на слова чи рішення батьків, піддаючи сумніву їхній авторитет, кидаючи виклик гендерним нормам і очікуванням. Група оточення може допомогти дитині вийти зі стереотипної гендерної ролі або ж навпаки – посилювати гендерну нерівність.

Саме дитинство також може виявитися складним випробуванням. Намагаючись відповідати очікуванням типових гендерних ролей та уникаючи тиску однолітків або батьків/сім'ї, деякі дівчата можуть відмовлятися від омріяної чи цікавої для них діяльності, адже вона «не пасує» їхній статі. Так само й хлопці, намагаючись вписатися в типові гендерні ролі, можуть притлумлювати власні емоції, щоб здаватися крутими і «справжніми чоловіками». Загалом у цей віковий період хлопці сильніше ідентифікують себе з чоловічим началом, ніж дівчата з жіночим.

Дитячий вік **від 6 до 10 років** інколи називають «золотою ерою дитинства». Дитячий розвиток і ріст стабільні, фізичні, соціальні та розумові навички активно розвиваються.

Від 6 до 8 років у дітей швидко зростають пізнавальні здібності. Діти починають більше турбуватися про інших, краще виражають власні думки і почуття, стають більш незалежними від батьків, сприймають себе як особистість і міркують над власним майбутнім.

Діти віком **від 9 до 10 років** схильні проявляти більше індивідуальності, у них значно поліпшується концентрація уваги, а чужа думка набуває нового значення. Вони починають проявляти емпатію до почуттів іншої людини й вибудовують відносини з однолітками. Діти вже усвідомлюють зміни в своєму тілі, пов'язані зі статевим дозріванням⁴.

Це період, коли діти стають самостійними. Вони відвідують школу, де дізнаються про навколишній світ і своє місце в ньому, знаходять друзів і визначають авторитети (моделі для наслідування). Вони прагнуть прийняття та визнання іншими людьми, поза власними родинними. Саме тому в психологічному розвитку ключовими для дитини стає впевненість і самоповага.

До 10 років діти більш послідовно виражають свою гендерну ідентичність. На цьому етапі розвитку вони вперше усвідомлюють, розпізнають та оскаржують дії або моделі гендерної дискримінації та несправедливості⁵.

На початку шкільного періоду соціально-когнітивний розвиток дітей робить їх більш сприйнятливими до гендерних стереотипів та суспільних упереджень. Однак ці упередження можуть послаблюватися з віком, оскільки діти стають гнучкішими у своєму мисленні та сприйнятті. Такий етап триває до кінця початкової школи.

У цей період життя діти у великій кількості споживають інформацію, яка може транслювати гендерні стереотипи: через шкільні підручники, мультфільми, фільми тощо. Що активніше діти користуються інтернетом, то важче контролювати інформацію, яку вони отримують. Діти можуть зіткнутися в інтернеті з ризиком сексуальних домагань чи насильницьким сексуальним контентом, що шкодить нормальному розумовому та емоційному розвитку. Попри переваги доступу до онлайн-ресурсів, батькам варто залишатися пильними щодо безпеки дітей у мережі⁶. Також дуже важливо, щоби батьки вибирали медіаресурси, які сприятимуть позитивній гендерній соціалізації.

Фахівці та фахівчині мають підтримувати дітей у їхніх прагненнях пробувати нове і пошуках себе. Якщо дітей заохочувати, вони можуть проявляти гнучкість і визнавати нестереотипні види діяльності для жінок і чоловіків. Тобто що більше можливостей надавати дитині, то гнучкішою вона стає у своїх переконаннях і критичному ставленні до гендерних стереотипів. Дівчата, можливо, захочуть щось змайструвати або вирізьбити, а хлопці – навчитися готувати або в'язати. Протягом цього періоду багато дітей відчують бажання досліджувати різноманітні види діяльності та приміряти всі можливі ролі.

⁴ Middle Childhood (6-8 years of age). Centers for Disease Control. URL: <https://www.cdc.gov/ncbddd/childdevelopment/positiveparenting/middle.html> (date of access: 21.09.2023).

⁵ Supporting Families and Providing Early Childhood Education and Care in Europe and Central Asia: Policy and Financing Options. UNICEF, Geneva, 2019, 132. URL: <https://www.unicef.org/eca/media/8256/file/Policy%20and%20financial%20options.pdf>.

⁶ Більше про безпеку дітей у мережі можна прочитати у книжці «Безпечний інтернет» авторства експерти ГО «Дівчата» Аліни Касілової.

Поради батькам

- ▶ Моделюйте поведінку без гендерних стереотипів удома. Наприклад, радьте уникати коментарів щодо обов'язків мами і доньки й тата і сина. Залучайте хлопців до домашніх справ.
- ▶ Будьте уважними до потреб та інтересів своєї дитини, ставтеся до неї без осуду.
- ▶ Будьте однаково залученими (і тати, і мами) у життя своїх дітей. Цікавтеся їхніми друзями, шкільним життям, інтересами, досягненнями тощо.
- ▶ Уникайте припущень або вказівок щодо того, як дитина повинна поводитися, виражати себе та виглядати. Натомість заохочуйте її, дозволяйте експериментувати з одягом, аксесуарами, іграшками. Беріть участь у спільних дискусіях про стереотипи та способи їх трансформації.
- ▶ Якісно та весело проводьте час разом. Наприклад, грайте в настільні ігри, читайте, переглядайте фільми, гуляйте на природі тощо.
- ▶ Не забороняйте телешоу, відеоігри чи соціальні мережі без пояснень, а спершу поговоріть щодо доцільності їх змісту й можливого психологічного впливу. Але їх зміст має також відповідати віку дитини. Це особливо актуально для відеоігор та контенту соціальних мереж, які, на відміну від телешоу та фільмів, не мають вікових маркувань.
- ▶ Будьте зразком для наслідування, кидаючи виклик гендерним стереотипам. Наприклад, запропонуйте час для приготування їжі з синами й активного відпочинку з доньками.
- ▶ Проявляйте інтерес до успішності дитини в навчальному закладі, цікавтеся не лише оцінками, а й враженнями: чи подобається їй вчитися і чому?
- ▶ Звертайте увагу на контент, який пропонує навчальний заклад, заохочуйте змінювати застарілу стереотипну інформацію.
- ▶ Спілкуйтеся щодо використання соціальних мереж, їх вплив на однолітків і гендерні норми, а також щодо можливих загроз в інтернеті. Навчайте дітей здоровим і безпечним методам поведінки в мережі, встановлюючи ліміт на інтернет-користування та батьківські режими контролю.
- ▶ Створюйте вдома безпечне середовище для того, щоб діти могли ділитися з вами досвідом своєї взаємодії з однолітками.

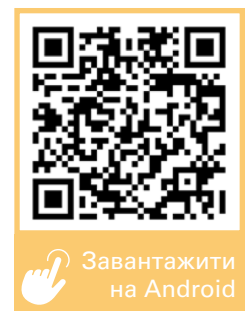
Від 11 до 18 років

Підлітковий вік охоплює період від дитинства до юності, коли у всіх сферах розвитку людини відбуваються швидкі зміни. Це перехідний етап від дитинства до дорослого життя. Підлітки зазнають багато змін: фізичний, когнітивний, сексуальний, соціально-емоційний розвиток, активний розвиток мозку. Відбуваються критичні біологічні зміни, зокрема:

- ▶ початок менструації у дівчат;
- ▶ зміна голосу (пуберфонія) у хлопців;
- ▶ розвиток вторинних статевих ознак;
- ▶ психологічні зміни.

Дізнатися більше про менструацію, слідкувати за менструальним циклом та вести щоденник настрою можна в застосунку «Оку Україна». Це застосунок, розроблений експертами та експертками ЮНІСЕФ, та локалізований ГО «Дівчата» для українського ринку. Оку – перший застосунок про менструацію і не тільки!

Завантажити «Оку Україна» можна за QR-кодами на сторінці.

У дітей віком **від 10 до 13 років** починаються біологічні зміни, пов'язані зі статевим дозріванням і гормональним фоном, прискорюється фізичний розвиток, збільшуються можливості пам'яті, можуть відбуватися швидкі зміни настрою, а емоційна регуляція ускладнюється. Значення однолітків у житті дітей стрімко збільшується і водночас зростає ймовірність проявів ризикованої поведінки.

Від 14 до 16 років стають помітними відмінності у фізичному розвитку між дівчатами і хлопцями. У підлітків посилюється усвідомлення вигляду власного тіла (дівчата можуть особливо чутливо реагувати на проблеми щодо вигляду тіла під впливом гендерних стереотипів і норм), поліпшуються навички емоційної регуляції щодо ідентифікації особистих та чужих емоцій, з'являються складніші стратегії запам'ятовування інформації, пришвидшуються процеси сприйняття та планування, посилюється контроль над імпульсами. Роль друзів є ключовою на цьому етапі та впливає на збереження ідентичності.

У підлітків віком **від 17 до 18 років** емоційний розвиток стає більш стабільним, остаточно формується почуття гумору, зростає потреба в емоційній та фізичній близькості. У центрі уваги – мета життя та роздуми про майбутнє. Підлітки стають більш самостійними, сексуальна орієнтація чіткішою, формування цілей, самовираження та генерування ідей набувають виразних форм, зростає впевненість у собі⁷.

У підлітковий період **(13 – 18 років)** формується почуття власної ідентичності. Підлітки починають досліджувати свої інтереси, формувати переконання та визначати власні цінності. У такому віці розвивається прагнення до незалежності та самостійності, а відносини з батькам чи опікунами/-ками змінюються. Можуть виникати конфлікти через прагнення підлітків захищати себе та свої кордони.

Підлітки можуть стикатися з різними психологічними проблемами, наприклад, щодо сприйняття розміру тіла, форми та ваги. Дівчата частіше стикаються з розладами харчової поведінки, тоді як хлопці можуть відчувати інтенсивний тиск стосовно проявів своєї маскулінності, сильних м'язів, атлетичного тіла тощо.

Підлітки можуть стикатися з різними психологічними проблемами, наприклад, щодо сприйняття розміру тіла, форми та ваги. Дівчата частіше стикаються з розладами харчової поведінки, тоді як хлопці можуть відчувати інтенсивний тиск стосовно проявів своєї маскулінності, сильних м'язів, атлетичного тіла тощо.

Окрім того, підлітки є надзвичайно чутливими до свого соціального оточення. Будь-які прояви залякування, булінгу, міжособистісного насильства чи неприйняття часто залишають глибокий слід на їхніх особистостях. Підлітки, які зростають в умовах хронічного стресу, наприклад, збройних конфліктів або бідності, особливо вразливі та схильні до довгострокового подолання таких негативних наслідків.

Дуже часто у фільмах, серіалах, анімованих іграх та інших медіа для зображення підлітків запрошують дорослих акторів і акторок. У багатьох країнах це простіше з юридичної точки зору. Але це суттєво впливає на сприйняття підлітками своєї тілесності та формування негативного ставлення до зовнішності. Порівнюючи себе з улюбленими героями і героїнями, підлітки можуть не розуміти, що актори і акторки, які грають підліткові ролі, насправді старші за них на 5 – 10 років!

⁷ UNICEF. Programming Guidance for Parenting of Adolescents. 2021. 64 p. URL: <https://www.unicef.org/lac/media/29786/file/Parenting-of-adolescents-guidance.pdf> (date of access: 21.09.2023).

Попри збільшення ролі інших агентів соціалізації (однолітки, медійні персони тощо), батьки продовжують залишатися основними фігурами впливу. Тому моделювання гендерно-рівноправної поведінки та норм у родині має для підлітків вирішальне значення⁸.

Ставлення сім'ї та суспільства до біологічних, когнітивних та соціально-емоційних змін у підлітковому віці, а також культурний вплив на ці зміни в період статевого дозрівання, відіграють значну роль у становленні певних меж сексуальної поведінки підлітків після статевого дозрівання. Батьки потребують підтримки та професійних консультацій, щоб краще зрозуміти труднощі своїх дітей і правильно вибудувати з ними відносини в період перехідного віку.

У цей період гендерна соціалізація має диференційований характер як для хлопців, так і для дівчат. Враховуючи підвищену ризиковану поведінку та підвищений інтерес до сексуальності, властиві цьому етапу розвитку підлітків, від дівчат очікують, що вони більше часу проводитимуть вдома з родиною, оскільки можуть зазнати насильства, зокрема сексуального. Будь-яка сексуальна активність дівчат сприймається з осудом. Тоді як хлопців заохочують проводити більше часу на вулиці в компаніях однолітків. Гендерна нерівність посилює ці ризики. Сексуальна агресія сприймається як норма та часто заохочується для хлопців. А дівчат спонукають бути менш обізнаними та наполегливими щодо своєї сексуальності, її проявів і кордонів. Варто пам'ятати, що недосвідченість і низька обізнаність підлітків щодо сексуальності та сексуальних відносин у цей період може призвести до небажаної вагітності, захворювань, що передаються статевим шляхом (ЗПСШ), і гендерно зумовленого насильства. Тому одне з основних завдань у роботі фахівців/фахівчинь із цією віковою категорією – сексуальна просвіта.

Батьки відіграють важливу роль у забезпеченні позитивної гендерної соціалізації та формуванні культури, яка зменшує сексуальний примус і насильство, сприяє розвитку знань, відкритому спілкуванню та безпечній сексуальній поведінці. У роботі з батьками варто наголошувати на важливості довірливих розмов із дітьми. Необхідно будувати такі відносини, аби в разі критичних або травматичних подій (наприклад, насильство, булінг), дитина не боялася першочергово звернутися до батьків. Батьки мають бути захисниками інтересів своїх дітей! Адже суспільство часто демонструє віктимблеймінг щодо постраждалих. Якщо дитина довірилася вам, у жодному разі не намагайтеся знайти її провину в пережитому травматичному досвіді.

⁸ Gender Socialization during Adolescence in Low- and Middle-income Countries: Conceptualization, influences and outcomes / N. A. John et al. Florence, Italy : UNICEF, 2019. 6 p. URL: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/IRB_20-17_19_GENDER%20SOCIALIZATION.pdf (date of access: 21.09.2023).

Поради батькам

- ▶ Розширюйте можливості підлітків, надаючи їм простір для самовираження: залучайте до процесу прийняття рішень, дозволяйте висловлювати власну думку, заохочуйте навички вирішення проблем. Зрозумійте, що підлітки можуть кидати виклик поведінці своїх батьків – це необхідно для розвитку їхньої особистості.
- ▶ Будьте уважні до своїх проявів любові й прихильності до синів і дочок. Заохочуйте дітей емоційно самовиражатися та не підтримуйте стереотипні підходи, на кшталт «дівчата емоційні, а хлопці не плачуть». Це дуже важливо в підлітковому віці.
- ▶ Цікавтеся інтересами та діяльністю підлітків без посилань на стать: підтримуйте дівчат, якщо вони хочуть займатися точними науками або силовими видами спорту (що традиційно приписують до чоловічої діяльності), і хлопців, якщо вони цікавляться приготуванням їжі, малюванням, в'язанням або іншою творчістю (що традиційно сприймають за жіночі заняття).
- ▶ Пам'ятайте, що кожна людина унікальна та прекрасна по-своєму. Обговорюйте з підлітками стандарти краси, сформовані під впливом медіа та соціальних мереж, пояснюйте фіктивність певних зображень і мету використання спеціальних програм та застосунків для стимулювання споживацьких стандартів.
- ▶ Будьте зразком для наслідування і самі ставте під сумнів стереотипні гендерні ролі в родині й суспільстві загалом. Підтримуючи батьківське партнерство, спільно розподіляйте домашні обов'язки й утримуйтеся від стереотипних очікувань щодо доньок і синів (наприклад, дівчата повинні допомагати з домашніми справами й догляді за молодшими дітьми, а хлопці мають виконувати важку фізичну роботу).
- ▶ Будьте уважні до свого спілкування з підлітками і про підлітків. Уникайте стереотипних висловлювань, що можуть обмежити здоровий розвиток ідентичності, наприклад «не поведься, як дівчина; будь мужнім, як справжній чоловік».
- ▶ Активно та зацікавлено слухайте, утримуйтеся від применшення переживань підлітків. Надайте їм простір для самостійного вирішення власних проблем, але разом нагадуйте, що ви завжди поруч, якщо їм знадобиться підтримка чи порада.
- ▶ Утримуйтеся від зауважень, що проявляють віктимблеймінг у розмовах з дітьми та підлітками під час освітніх бесід, обговорення суспільних ситуацій.
- ▶ Переконайтеся, що підлітки отримують необхідне збалансоване харчування. Звертайте увагу на режим сну, заняття спортом і раціон, а за потреби коригуйте їх.
- ▶ Пам'ятайте, що це період розвитку унікальної індивідуальності, поважайте приватне життя підлітків.

Підлітки досліджують свою сексуальність і багато хто мають гомосексуальний романтичний досвід у цьому віці. Якщо дитина говорить про романтичний потяг до друга чи подруги своєї статі, це ще не означає, що вона є геєм, лесбійкою або має іншу сексуальну орієнтацію. Вона просто досліджує себе. Не всі, у кого був такий досвід, потім у дорослому віці ідентифікують себе як гомосексуальних людей.

Ми не знаємо достеменно, чому люди є гомосексуальними, гетеросексуальними, бісексуальними чи мають іншу сексуальну орієнтацію (асексуальність, автосексуальність, пансексуальність, демісексуальність та багато інших). Ані дорослих, ані дітей не можна критикувати чи звинувачувати за їхню сексуальну орієнтацію. Не можна просто «вибрати» собі сексуальну орієнтацію. Жоден/жодна фахівець/фахівчиня, психолог/психологиня або вчитель/вчителька не може допомогти змінити сексуальну орієнтацію людини.

Серйозною проблемою є неприйняття батьками дитини, яка має негетеросексуальну орієнтацію. Через це дитина може стикатися з агресією та дискримінацією у власній родині. Основне фахове завдання в такому випадку – надати батькам достовірну та науково обґрунтовану інформацію з відповідної теми і пояснити, що їхня дитина не є девіантною, а її вибір «інакшої» сексуальної орієнтації – не хвороба. Дитина, передусім, потребує батьківської любові та схвалення. Допоможіть батькам і дитині знайти спільні шляхи до конструктивного діалогу та побудови прийняття, спираючись на науково обґрунтовані факти і недискримінаційні практики.

Поради для роботи з батьками та дітьми різної сексуальної орієнтації

- ▶ Захищайте приватність і конфіденційність таких батьків і сімей. Дотримуйтеся фахової етики, не обговорюйте ситуації своїх клієнтів у повсякденні та не повідомляйте стороннім людям деталі приватного життя таких сімей, навіть якщо подібний випадок перший у вашій практиці.
- ▶ Не наражайте такі сім'ї на будь-яку небезпеку. Пам'ятайте, що представники/-ці спільноти ЛГБТІК+ перебувають у вищій зоні ризику щодо насильства та дискримінації.
- ▶ Переконайтеся, що у своїй практиці ви ставитеся до всіх людей однаково. Уважно стежте, аби уникати вживання дискримінаційної лексики чи некоректних запитань щодо приватного життя родини. Відрефлексуйте, чи не відчуваєте ви більшу довіру до гетеросексуальних людей, ніж до людей іншої сексуальної орієнтації?
- ▶ Долайте і змінюйте власні упередження, досліджуйте і будьте відкритими, щоб легше сприймати різні погляди. Відвідайте навчальні програми й тренінги щодо роботи з представниками ЛГБТІК+ спільноти для кращого розуміння різних людських досвідів.

ВІДМІННІСТЬ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ НА ОСНОВІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ І БЕЗ НИХ

Батьки можуть заперечувати або не усвідомлювати, що мають гендерні стереотипи і виховують дітей відповідно до них. Їм може здаватися, що вони дають дітям можливість вибору і дозволяють бути собою. Проте чи дійсно це так?

Методи виховання здебільшого орієнтуються на суспільні очікування щодо дівчат і хлопців, що можуть проявлятися у таких формах:

- ▶ **прямі (явні) повідомлення:** конкретні повідомлення дитині про гендер. Наприклад, «Ти ж хлопець – хлопці не плачуть!» або «Ти ж дівчина – будь охайною!»;
- ▶ **непрямі (неявні) повідомлення:** реакції та коментарі щодо інших людей, які дотримуються або не дотримуються гендерних норм⁹.

Непрямі гендерні повідомлення зазвичай мають більший вплив. Прикладом таких повідомлень є ситуації, коли батьки начебто дозволяють дитині самій вибирати, як виглядати, але продовжують купувати винятково фемінні чи маскулінні речі для дівчат чи хлопців.

Або батьки заохочують дітей займатися різними видами діяльності, але водночас більше хвалять дівчат саме за те, що вони гарно малюють, готують чи грають на музичних інструментах, а хлопців – за заняття спортом, майстрування чи обізнаність у комп'ютерах. Також трапляється, що батьки можуть хвалити дівчат за традиційно чоловічі заняття (наприклад, спорт), але бути менш задоволені тим, що хлопці граються з ляльками, шують їм речі чи роблять зачіски. У більшості випадків батьки навіть не усвідомлюють, що роблять. Вони можуть заплутати цим дитину і зробити гендерну соціалізацію дуже складною.

Непрямі гендерні повідомлення проявляються двома способами: через диференційовану оцінку та присвоєння ярликів стереотипної поведінки («Усі дівчата – гарні господині та майбутні мами») та нестереотипної поведінки («Хлопці з довгим волоссям та дівчата-підлітки, які мають волосся на тілі, – нечупари, такий зовнішній вигляд варто засуджувати»), а також через моделювання.

Моделювання батьками гендерних ролей має значний вплив на інтерпретацію дітьми гендерних норм. Наприклад, розподіл домашніх обов'язків у сім'ї дає дітям чітке уявлення про очікування щодо жінок і чоловіків. Або коли чоловіки кажуть, що допомагатимуть у догляді за дітьми, вони цим самим стверджують, що догляд за дітьми – це робота матері, а тато лише «допомагає», тобто частково залучений.

⁹ Mesman J., Groeneveld M. G. Gendered Parenting in Early Childhood: Subtle But Unmistakable if You Know Where to Look. *Child Development Perspectives*. 2018. Volume 12, Issue 1. P. 22 – 27. URL: <https://srcd.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/cdep.12250> (date of access: 21.09.2023).

Отже, саме дії батьків, а не їхні слова, мають найбільший вплив на формування гендерно-рольових упереджень у дітей. Діти схильні більше вірити тому, що бачать, ніж тому, що декларують інші.

Чи узгоджені ваші прямі та непрямі повідомлення щодо гендерної соціалізації у роботі з дітьми та батьками? Що ви говорите про тих, хто не дотримується гендерних норм?

Перевірте себе

- ▶ Чи радите ви батькам підтримувати своїх дітей у виборі будь-якого виду діяльності, який їм подобається? І чи водночас не говорите, що хлопці потребують більше фізичних навантажень? Чи кажете, що не варто віддавати доньку на бокс або інший силовий вид спорту через можливість отримати травму? Чому так?
- ▶ Чи стверджуєте, що обоє батьків мають брати участь у догляді за дитиною, але даєте поради саме матері щодо того, що їй слід робити, коли дитина захворіла? Чому?
- ▶ Звертаючись до дівчат, чи використовуєте слова: «сонечко», «принцеса», «красуня»? А звертаючись до хлопців – «розумничок», «чемпіон»? Чому?
- ▶ Коли діти плачуть, чи заспокоюєте дівчат, а хлопцям кажете, що вони не повинні плакати і поводитися, як дівчата? Чи навпаки говорите дівчатам, щоби вони терпіли біль, адже у майбутньому їм ще народжувати? Проаналізуйте відповіді та відрефлексуйте.

Чи чули ви про «ефект Скаллі»?

Цей феномен пов'язаний із персонажкою популярного американського фантастичного серіалу «Цілком таємно». За сюжетом, Дейна Скаллі є спеціальною агенткою ФБР. Після завершення серіалу численні опитування засвідчили, що наявність такої популярної рольової моделі, як Скаллі, суттєво збільшила кількість дівчат, які вступали на технічні спеціальності у США. Жінки, які регулярно дивилися «Цілком таємно», на 50% частіше прагнули до кар'єри у технічній або прикладній спеціальності!

Основні шляхи гендерної соціалізації	Виховання дітей на основі гендерних стереотипів	Виховання дітей без гендерних стереотипів
Активне навчання	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Говорити дітям, що робити чи не робити, виходячи зі стереотипного розуміння гендерних ролей. Наприклад, говорити хлопцям, що вони не можуть плакати; змушувати дівчат (але не хлопців) виконувати домашні обов'язки по догляду та хатню роботу. ▶ Наполягати на слухняності та прийнятті того, що говорить авторитет, особливо дівчат 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Слухати дітей з емпатією і розумінням. ▶ Бути чутливими до потреб дітей – оцінювати, наскільки їм комфортно у своїй гендерній ролі. ▶ Пропонувати різні можливості та підтримувати дитину у вивченні різних видів діяльності та ролей. ▶ Виховувати критичне мислення й активно боротися з гендерними упередженнями у дітей, ЗМІ, громаді та суспільстві. ▶ Хвалити дітей не лише за гендерно типову поведінку. ▶ Заохочувати дітей виходити із зони комфорту для задоволення своїх потреб
Моделювання	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Неоплачуваною роботою по догляду за дітьми, домогосподарством займаються лише жінки (навіть коли ще мають і оплачувану роботу), тоді як чоловіки займаються тільки оплачуваною роботою. ▶ Чоловіки не розділяють з жінками обов'язки по догляду за дітьми. 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Партнери справедливо розділяють усі домашні обов'язки, а також обов'язки з виховання дітей. ▶ Чоловіки та жінки вільно виражають емоції, емпатію та співчуття. ▶ Підтримувати партнерів/-ок і дітей у здійсненні їхніх мрій з повагою і чуйністю

Основні шляхи гендерної соціалізації	Виховання дітей на основі гендерних стереотипів	Виховання дітей без гендерних стереотипів
	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Чоловіки не займаються так званою «жіночою» діяльністю – граються з дітьми лише тоді, коли їм хочеться, не вміють виражати почуття, не виявляють емоцій до партнерки та/або дітей 	
<p>Слова, вчинки, поведінка, методи (навмисні чи ні)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Пропонувати дівчатам і хлопцям лише один тип іграшок, позначених, як «дівчачі» та «хлоп'ячі» (наприклад, ляльки, малюнки – для дівчат, а для хлопців – конструктори та машинки). ▶ Хвалити дівчат за те, що вони турботливі та піклуються про свій зовнішній вигляд. Хвалити хлопців за те, що вони розумні та сильні. ▶ Говорити дівчатам, що вони не повинні бути, наприклад, хірургинями, тому що вони занадто ніжні та чутливі. ▶ Грати в рухливі ігри тільки з хлопцями, тому що вони сильні, а дівчатам може бути боляче. ▶ Грубо жартувати про жінок, які не є «жіночними», і чоловіків, які не є «стійкими та сильними» 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Розмовляти з дітьми та слухати дітей. ▶ Поважати вибір дитини щодо іграшок, ігор та професій, незалежно від того, чи відповідають вони стереотипним гендерним ролям. ▶ Пропонувати дітям інші варіанти і заохочувати їх пробувати. ▶ Говорити дітям, що вони можуть робити свій вибір незалежно від того, що кажуть інші люди. ▶ Ставитися до всіх із повагою

Основні шляхи гендерної соціалізації	Виховання дітей на основі гендерних стереотипів	Виховання дітей без гендерних стереотипів
Гендерні практики вдома	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Шкідливі та стереотипні гендерні практики вдома (жінки — берегині та займаються хатніми справами і дітьми; чоловіки — приймають рішення і розпоряджаються грошима). ▶ Ставлення до партнера/-ки (передусім жінки) з вербальною, психологічною та фізичною агресією – гендерно зумовлене насильство. ▶ Надмірний контроль над членами сім'ї жіночої статі – обмеження їхньої мобільності, фінансового достатку тощо. ▶ Стигматизація менструації як «нечистоти» або «табу». ▶ Застосування жорсткої та каральної дисципліни, включаючи фізичні покарання, особливо щодо хлопців. ▶ Соромлення хлопця за прояви емоцій чи зацікавленість у заняттях, які традиційно маркуються як жіночі (ігри в ляльок, кухарство) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Суперечки та конфлікти вирішуються мирно та конструктивно. ▶ У сім'ї панує взаємна повага. ▶ Дітям дозволяється висловлювати свою думку та робити вибір відповідно до їхнього віку та інтересів. ▶ Немає покарань, лише логічні наслідки зробленого вибору, і ці правила поширюються на всіх членів сім'ї (наприклад, якщо правила сім'ї порушуються, кожен/кожна має нести за це відповідальність). ▶ У сім'ї немає «заборонених» тем, сім'ї говорять про кожне важливе питання, а діти отримують інформацію та підтримку, що відповідають їхньому віку

Особливості взаємодії між батьками й дітьми у гендернотрансформаційному підході.

- ▶ **Спостереження:** батьки уважно спостерігають за тим, що роблять їхні діти, вислуховують, запитують і уточнюють інформацію.
- ▶ **Інтерпретація:** батьки звертають увагу на всі сигнали від дитини й інтерпретують їх. Наприклад, запитують про емоцію, яку відчуває дитина у конкретній ситуації. У такий спосіб дорослі виявляють емпатію і водночас допомагають дитині ідентифікувати власні почуття і визначитися зі своїми бажаннями та позиціями.
- ▶ **Дія:** батьки підтримують і хвалять своїх дітей, дають їм можливість вибору і самовираження.
- ▶ **Чутливість:** батьки дають можливість дитині проявляти весь спектр емоцій, чуйно ставляться до її потреб.
- ▶ **Трансформація:** батьки заохочують дітей виходити за межі своєї зони комфорту, кидати виклик і трансформувати установлені в суспільстві стигми та дискримінаційні стереотипи¹⁰.

¹⁰ Responsive parenting: interventions and outcomes / N. Eshel et al. Bulletin of the World Health Organization. 2006. P. 991–998. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17242836/>.

ЩО МОЖУТЬ ЗРОБИТИ ФАХІВЦІ/ФАХІВЧИНІ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ ІЗ РОДИНАМИ?

Батьківство без гендерних стереотипів неможливе без однакового залучення татів/опікунів і мам/опікунок. Діти, які виросли в сім'ях, де батьки однаково брали участь у вихованні, менш толерантні до насильства та стереотипних гендерних норм¹¹. Основні шляхи подолання бар'єрів до рівноцінного залучення батьків можна об'єднати у кілька рівнів.

► Рівень адвокації

Тати перебувають під суспільним тиском, оскільки прагнуть відповідати очікуванням суспільних норм («Тато повинен багато працювати і заробляти»). Це створює тягар токсичної маскулінності, який заважає чоловікові розвиватися як татові та повноцінно брати участь у вихованні дітей. Наприклад, в Україні чоловіки не схильні обговорювати один з одним здоров'я дітей, їхні успіхи в навчанні, дружні відносини тощо, навіть якщо чоловік потребує дружньої поради інших чоловіків. Водночас подібна поведінка сприймається за норму для жінок і надає можливість збагатитися іншим досвідом та розширити набір практик виховання.

Важливо говорити про перегляд ролі тата. Звертайтеся до татів і чоловіків без дітей та організуйте зустрічі з ними. Допоможіть їм зрозуміти важливість їхньої участі у вихованні. Уникайте звинувачень у бік чоловіків/татів. Намагайтеся створити дружнє до тата середовище.

► Практичний та інституційний рівень

Не нав'язувати дітям гендерні стереотипи під час виховного або навчального процесу, розділяючи заняття та професії на «жіночі» та «чоловічі». Тоді в майбутньому діти з повагою ставитимуться до колег у робочому колективі незалежно від статі.

Використовуйте гендерночутливу комунікацію та інклюзивну мову, збалансоване і нестереотипне зображення як татів/опікунів, так і матерів/опікунок у брошурах, плакатах, матеріалах, повідомленнях тощо. Під час роботи з родинами не позиціонуйте гендерну рівність як суто жіночу проблему. Пам'ятайте про принцип: «Справедливе представлення краще за рівне представлення», що полягає у нестереотипному висвітленні ролі чоловіків і жінок, хлопців і дівчат (а не спираючись на кількісну рівність і поняття «порівну»). Не применшуйте значущості жінок і дівчат, а навпаки – демонструйте всю різноманітність ролей, які вони можуть мати.

¹¹ Jankauskaite M., Sotirovic V. P. Chapter 3. Active fatherhood as a strategy for the prevention of domestic violence: the role of social workers. *Parent European Manual: Promotion, Awareness Raising and Engagement of men in Nurture Transformations*. Coimbra, Portugal, 2022. P. 117–169. URL: https://parent.ces.uc.pt/wp-content/uploads/2022/01/manualparent_EU_01g.pdf (date of access: 21.09.2023).

▶ Індивідуальний та сімейний рівень

Якщо під час відвідування медичного або громадського центру присутня лише мама, а тато не поруч, фахівці/фахівчині завжди можуть обговорити ідеї його подальшого залучення в процеси вагітності чи виховання дитини.

У разі виявлення проблем у родині, ризику чи факту застосування домашнього насильства, запропонуйте жінці варіанти допомоги та залишайтеся максимально залученими у процес вирішення ситуації. Допмагайте вирішувати суперечки конструктивно і ненасильницькими методами¹².

У 2019 році Кабінет Міністрів України схвалив нову редакцію українського правопису. Вона разом зі змінами до Класифікатора професій, що відбулися трохи пізніше, унормувала вживання фемінітивів, зокрема на позначення професій і посад, які обіймають жінки.

Фемінітиви – це іменники, що позначають жінок за різноманітними характеристиками – роль у родині, національність, професія, посада, сфера діяльності.

Вони утворюються за допомогою додавання суфіксу до маскулінитивів, наприклад, суфікс -к- (лікарка, юристка, директорка, викладачка, лідерка, водійка, чемпіонка), -иц- (дослідниця, очільниця, урядовиця, мандрівниця), -ин- (філологиня, фахівчиня, аналітикиня). Сюди можна додати також такі приклади, як поліцейський – поліцейська. У деяких випадках, коли знайти вдалу милозвучну форму не вдається, можна перефразувати в інший спосіб, наприклад, фахівчиня/спеціалістка з біоенергетики/етнографії/математики тощо. Іноді допомагають іншомовні слова, наприклад, «амбасадорка» на позначення жінки-посла.

Фемінітиви роблять жінок більш видимими, а їхні зусилля – визнаними суспільством.

¹² Trikić, Z. and Rentzou K. Chapter 4 Early Childhood Development: The entry point to gender socialisation and gender equity via fathers' engagement. Parent European Manual: Promotion, Awareness Raising and Engagement of men in Nurture Transformations. Coimbra, Portugal, 2022. P. 169–197. URL: https://parent.ces.uc.pt/wp-content/uploads/2022/01/manualparent_EU_01g.pdf (date of access: 21.09.2023).

Поради для розвитку комунікаційних навичок у фаховій гендерночутливій діяльності

- ▶ **Дослідження власних уявлень.** Почніть з аналізу власних гендерних уявлень, стереотипів і переконань. Усвідомлення себе та своїх упереджень допоможе уникати негативних або дискримінаційних висловлювань та бар'єрів у комунікації.
- ▶ **Активне слухання.** Розвивайте навички активного слухання, щоб глибше розуміти потреби та переживання людей.
- ▶ **Відкриті запитання.** Використовуйте відкриті запитання. Вони скеровують мовців самостійно визначати свої уподобання та ідентичність і таким чином робити певний вибір. Наприклад, запитуйте: «Як ви хочете, щоб я до Вас звертався/зверталася?».
- ▶ **Емпатія та чутливість.** Розвивайте навички емпатії, щоб краще розуміти співбесідника/співбесідницю. Знання культурних контекстів також допоможе налагодити ефективну гендерночутливу комунікацію.
- ▶ **Уникання стереотипних висловлювань.** Уникайте використання стереотипних висловів, які обмежують чи визначають ролі за статтю. Наприклад, замість фрази: «Чоловіки – це сильна стать» можна сказати: «Люди мають різні переваги».
- ▶ **Єднання та рівність.** Підтримуйте спільні заходи та ігри, у яких діти мають рівні можливості для самовираження та взаємодії з іншими. Навчайте батьків розуміти важливість рівності для всіх.
- ▶ **Зворотний зв'язок і відкритість.** Залучайте батьків і дітей до обговорень їхніх думок, почуттів та спостережень. Відкритість допомагає поліпшувати взаємодію. Розвивайте навички рефлексії.
- ▶ **Гендерночутливий словник.** Ознайомтеся з гендерночутливими термінами та виразами для подальшого активного використання. Наприклад: «рівні можливості», «гендерні ролі» тощо.

Розглянемо практичний приклад

Уявіть, що ви спілкуєтеся з матір'ю семирічної дитини.

Під час розмови матір хвалить свого партнера щодо його участі в житті дитини, але вживає слово «допомагає». Описуючи розподіл їхніх сімейних обов'язків, матір зазначає, що дає татові інструкції стосовно догляду за дитиною та пояснює, про що з нею спілкуватися.

Матір розповідає, що зазвичай бере на себе обов'язки приготування їжі та прибирання, навіть якщо має інші справи, а за дитиною в цей час доглядає тато. Вона аргументує тим, що не хоче завантажувати чоловіка зайвою роботою та прагне, щоб дитина завжди їла корисну домашню їжу, яку навряд приготує партнер.

Про що може свідчити ця історія? Про нерівномірний розподіл гендерних ролей у сім'ї, через який страждають обоє партнерів. Жінка, завантажена домашніми обов'язками, тривожиться щодо стану дитини. Оскільки суспільство вимагає від жінок проводити більшість часу з дітьми, чоловіки часто сприймають виховання дитини як винятково жіночий обов'язок, а свій внесок у цей процес – винятково як додаткову та необов'язкову допомогу. Через це матір постійно перебуває під тиском хвилювань, не може довіритися татові дитини, розслабитися та відпустити тривожні думки.

Водночас тато залишається поза межами основного виховного процесу. Він може почуватися відстороненим, неважливим, або не мати бажання брати участі в родинних процесах, адже все добре контролюється і без нього. Якщо так триває постійно, між мамою і татом з'являється гендерна прогалина – жінка виконує лише неоплачувану домашню працю, несучи на собі тягар усіх побутових обов'язків, а чоловік має лише функцію заробітку і не залучений в емоційні та виховні процеси дитини. Це створює для жінки токсичний тягар «берегині», а для чоловіка – тягар «годувальника». У реальності, на відміну від стереотипних уявлень, жінка найчастіше продовжує працювати, водночас виконуючи більшість побутових обов'язків та доглядаючи за дитиною, а чоловік сконцентрований на фінансових зобов'язаннях перед сім'єю, але не на догляді за дитиною.

Алгоритм дій для такого кейсу

▶ **Крок 1.** Поміркуйте, яка модель розподілу гендерних ролей формується у дитини, коли вона спостерігає за подібною ситуацією в родині? Обговоріть це з матір'ю.

▶ **Крок 2.** Поміркуйте разом, чому така поведінка батьків може бути шкідливою, як вона сприяє укріпленню гендерних стереотипів та впливає на емоційний стан і матері, й тата. Наголосіть, що це зменшує залучення тата в життя родини, підвищує рівень стресу і тривожності у матері й загалом негативно впливає на функціонування сім'ї та виховання дітей.

▶ **Крок 3.** Проаналізувавши інформацію, розкажіть матері про батьківське партнерство з рівним розподілом обов'язків та вплив такої моделі сім'ї на формування особистості дитини. Якщо є відповідний запит, то навчіть жінку способів подолання тривожності щодо

вміння тата «правильно» доглядати за дитиною, а тата – способів висловлювати своє бажання бути більш залученими і навчатися виконувати нові для нього обов'язки, не створюючи додаткового «навчального» навантаження на матір.

Варто пропрацювати тему материнського спротиву. Часто така поведінка матері є бажанням бути потрібною і важливою частиною сім'ї, що може знецінювати та сприймати за належне інші її внески. Це частина стереотипного розподілу гендерних ролей. Інформацію про нього жінки отримують протягом усього життя і соціалізації, адже суспільство з дитинства готує дівчат до ролі «матері та берегині».

Щодо тата, то йому важливо усвідомлювати, що навіть у ситуації, коли він – єдиний годувальник, його внесок у виховання й турботу про дитину справді значущий. Окрім того, в Україні ситуації, коли лише чоловік самостійно фінансово забезпечує родину, не дуже поширені. У будь-якому варіанті сімейної системи дитина однаково потребує уваги і тата, і мами. Варто шукати способи взаємодії з дитиною, цікавитися щоденними проблемами сім'ї та з розумінням ставитися до партнерки, розділяючи з нею неоплачувану хатню роботу, що не є «відпочинком» удома, а потребує значних емоційних і фізичних ресурсів.

▶ Крок 4. Попросіть жінку відрефлексувати – що нового вона дізналася? Запитайте, чи готова вона запровадити в родині нові правила або традиції після вашого обговорення? Якщо так, то які саме?

Якщо не боротися з цим сценарієм, діти отримуватимуть викривлене уявлення про роль матерів і татів, яке, ймовірно, передаватимуть далі своїм дітям. І це може тривати з покоління у покоління. Тож важливо кидати виклик стереотипному розподілу обов'язків і пропонувати справедливий рівноправний варіант замість того, щоби пасивно приймати надмірну турботу (яка часто є тягарем для жінки) або звинувачувати жінок в обмеженні простору для татів у турботі про дитину.

Агендери – це люди, які відчувають, що не мають гендерної ідентичності.

Батьківство без гендерних стереотипів, або гендернотрансформаційне батьківство, – це підхід до виховання, що має за основу гендерну рівність та інклюзивність, а також заохочує позитивну соціалізацію і подолання гендерних стереотипів.

Батьківські партнерства – це домовленості щодо того, як виховувати дитину, цінностей, стилю виховання; як партнери будуть розвиватися у своїх батьківських ролях і підтримувати один/одна одного/одну; як розподіляти домашні обов'язки тощо.

Бісексуали – це люди, яким подобаються і чоловіки, і жінки, незалежно від їхньої власної статі.

Булінг – навмисне цькування й ображення людини або групи людей.

Віктімблеймінг – це звинувачення постраждалої/постраждалого у тому, що вони самі викликали, спровокували чи заохотили вчинене над ними насильство.

Гендер – очікування суспільства щодо того, що означає бути жінкою і чоловіком (фемінність і маскуліність). Тобто це зовнішній вигляд, ролі, поведінка, діяльність, які певне суспільство вважає прийнятними для жінок і чоловіків. Наприклад, уявлення про те, що жінки мають одягати сукні, або хлопці не повинні плакати.

Гендерквіри – це люди, які не відчувають себе ані чоловіком, ані жінкою, а радше чимось «посередині» чи й за межами цих визначень.

Гендерна дискримінація – це ситуація, за якої особа та/або група осіб зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами за ознаками статі. Наприклад, у деяких суспільствах дівчатам відмовляють у праві на освіту, зокрема трансклюючи стереотипи на кшталт «Навіщо тобі навчатися в університеті, та ще й на факультеті прикладних наук, якщо ти можеш після школи вийти заміж та опікуватися господарством?» Гендерну дискримінацію ще називають сексизмом.

Гендерна ідентичність – це внутрішнє відчуття, що значить бути чоловіком, жінкою, ні тим, ні іншим або комбінацією обох (цисгендерна, трансгендерна, агендерна, небінарна тощо). Вона може проявлятися у гендерному вираженні, тобто через зовнішній вигляд або дії людини (одяг, манери, стиль спілкування, інтереси тощо).

Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дає змогу особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерна роль – це вид соціальної ролі: набір норм, очікуваної поведінки, діяльності, характерних рис, що приписують як «притаманні» чоловікам і жінкам.

Гендерна соціалізація – це процес засвоєння людиною суспільно та культурно визначених норм щодо того, якими повинні бути хлопці і дівчата, чоловіки та жінки, чим мають займатися, які їхні соціальні ролі та можливості в житті.

Гендерне вираження – демонстрація гендерної ідентичності за допомогою зовнішнього вигляду або дій людини: шляхом вибору одягу, аксесуарів, манери, стиль спілкування, поведінки в соціумі, інтересів тощо.

Гендерні стереотипи – традиційні уявлення про гендерні ролі та обмеження щодо виховання та норм поведінки людей залежно від їхньої статі. Наприклад, люди можуть говорити, що лише хлопці повинні грати в футбол, а дівчата мають поводитись, як принцеси. Або хлопці повинні гратися лише з машинками й літаками, а дівчата – лише з ляльками. Або рожевий колір – для дівчат, а синій – для хлопців. Або є професії, що підходять лише для чоловіків чи лише для жінок.

Гендерно зумовлене насильство (ГЗН) – це заподіяння шкоди іншим особам за ознакою їхньої статі, що ґрунтується на соціально нав'язаній нерівності між жінками та чоловіками. Поширеними видами ГЗН є сексуальне, фізичне, економічне та психологічне насильство.

Гендернонейтральні – це люди, які не відчують себе ані чоловіками, ані жінками.

Гендернонеконформні – це люди, які виражають свою гендерну ідентичність у спосіб, відмінний від очікуваного від них. Вони не дотримуються традиційних гендерних норм.

Гендерфлюїдні – це люди, чия гендерна ідентичність змінюється з часом.

Гетеросексуали – це люди, які закохуються та відчують сексуальний потяг до людей протилежної статі.

Гомосексуали (геї та лесбійки) – це люди, які закохуються та відчують сексуальний потяг до людей своєї статі.

Дискримінація – це накладання обмежень або виключення зі спільноти на основі відмінностей, що заперечує або зменшує дотримання рівних прав. Поняття охоплює виключення або обмеження можливостей для членів певної групи відносно можливостей інших груп.

Захворювання, що передаються статевим шляхом (ЗПСШ) – інфекційні хвороби, які передаються переважно через сексуальний контакт (ВІЛ, сифіліс, гонорея, трихомоніаз тощо).

Інтерсекс-особа – це людина, яка народилася зі статевими ознаками (статеві органи, статеві залози, хромосоми), які не відповідають типовим бінарним уявленням про чоловічі чи жіночі тіла. Це є варіантом біологічної норми.

Камінг-аут – це публічне розголошення інформації про свою сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність.

Культура згоди – це коли стосунки засновані на взаємному дозволі та повазі до партнера/партнерки і здоровому розумінні безпеки й відповідальності. Культура згоди унормовує прохання та абсолютну повагу до будь-якої відповіді (особливо, коли ця відповідь «ні»).

ЛГБТІК+ – це скорочення на позначення лесбійок, геїв, бісексуальних людей, трансгендерних людей, інтерсекс-людей та квір. «Плюс» у цій аббревіатурі означає, що спектр сексуальності та ідентичності постійно розширюється.

Маскулінність – це сукупність фізичних, психічних і поведінкових властивостей, які традиційно вважаються притаманними чоловікам.

Небінарна особа – людина, чия гендерна ідентичність є комбінацією або виходить за рамки гендерної бінарності жіночої та чоловічої статі.

Позитивна гендерна соціалізація – процес, який має на меті навчити дітей позитивним гендерним ролям, позбавляючи їх від шкідливих стереотипів та сприяючи розвитку свідомості про рівність. Позитивна гендерна соціалізація акцентує увагу на тому, що кожна людина має право на вибір та вільну самоідентифікацію.

Розлади харчової поведінки – клас психічних розладів, пов'язаних із порушенням прийому їжі. Це патологічні харчові звички, які можуть включати відмову від їжі, переїдання, обмеження в їжі, вживання неїстівних речей та інші дії, які негативно впливають на фізичне та психологічне здоров'я людини.

Сексуальна орієнтація – це сексуальний та/або романтичний потяг до людини певної статі (гетеросексуальність, гомосексуальність, бісексуальність, пансексуальність, асексуальність тощо).

Соціалізація – це процес навчання вмінню бути частиною суспільства та вмінню взаємодіяти з іншими людьми.

Соціальна ізоляція – соціальне явище, за якого відбувається усунення індивіда або соціальної групи від інших індивідів або соціальних груп у результаті припинення або різкого скорочення соціальних контактів і взаємодій.

Соціокультурні норми – сукупність цінностей, переконань, звичаїв і правил, що сформувалися в суспільстві, які диктують певні способи поведінки й спілкування одне з одним.

Стать – це біологічні чи фізіологічні характеристики людини, такі як репродуктивні органи, набір хромосом тощо (жіноча стать, чоловіча стать, інтерсекс-особи).

Трансгендер – людина, чия гендерна ідентичність не збігається з їхньою біологічною статтю та чиє гендерне вираження не відповідає суспільним нормам щодо їхньої статі.

Фемінізм – це теорія політичної, економічної, соціальної рівності статей та практика її впровадження.

Фемінітиви – це іменники жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду, які називають жінок за різними характеристиками: родинними зв'язками, національністю, професією, посадою тощо.

Фемінність – це сукупність фізичних, психічних та поведінкових властивостей, які традиційно вважаються притаманними жінкам.

Цисгендер – людина, чия гендерна ідентичність збігається з їхньою біологічною статтю та чиє гендерне вираження відповідає суспільним нормам щодо їхньої статі.

ЩО ПОДИВИТИСЯ?

▶ Що таке гендерні стереотипи?

Подивіться просвітницьке відео про гендерні стереотипи та їх історичні видозміни й обговоріть із батьками. Чи погоджуєтеся ви з тим, що згадані у відео стереотипи справді існують та впливають на дітей, зокрема на виховання? Що ви думаєте про актуальність боротьби з гендерними стереотипами в Україні, зокрема в рекламі та медіа?

▶ Соціальний експеримент «Вдар її»

Подивіться та обговоріть відео з родинами. Що ви думаєте про дотик до дівчини без її згоди? Обговоріть причини, чому хлопці не захотіли вдарити дівчину – деякі з них гендерно нечутливі (раціоналізація «вона ж дівчина», що висвітлює стереотипне зображення жінок і дівчат вдома та в оточенні хлопців). Як ви думаєте, ці хлопці дізналися, що бити дівчат неприпустимо?

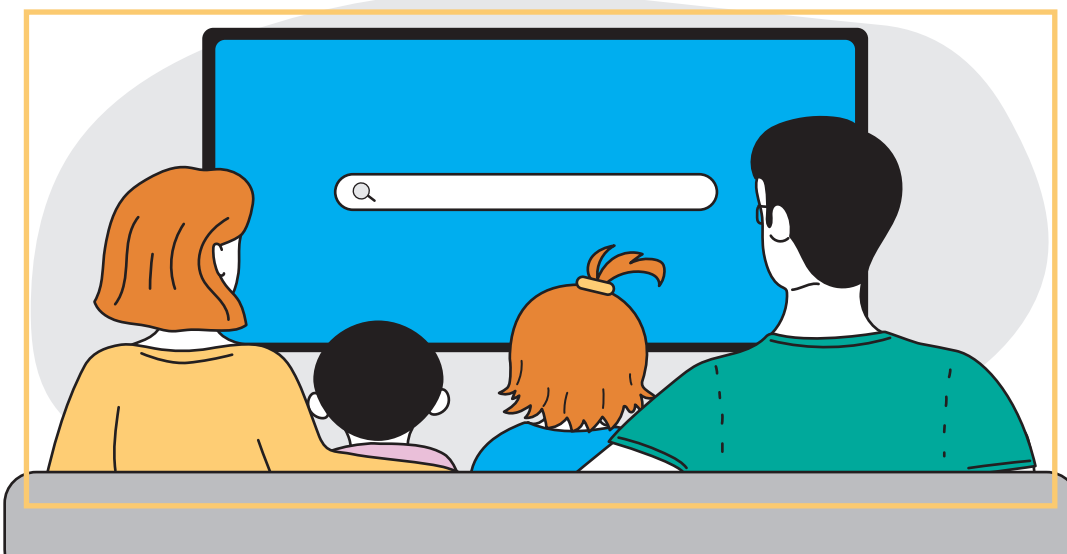
▶ YouTube-канал ГО «Дівчата»

На каналі ви знайдете відео щодо батьківства без гендерних стереотипів, сексуальної освіти підлітків, гендерно зумовленого насильства тощо.

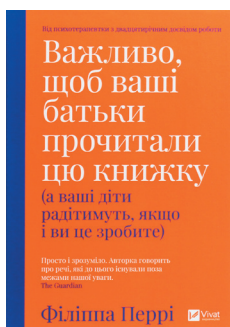
▶ YouTube-канал UNICEF

На каналі можна знайти багато відео про батьківство, права дітей, безпеку. Короткі, лаконічні ролики допоможуть швидко дізнатися чимало корисного.

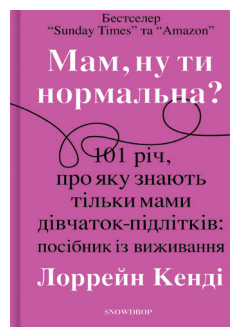
ЩО ПОЧИТАТИ?

Література для батьків

Філіппа Перрі

«Важливо, щоб ваші батьки прочитали цю книжку (а ваші діти радітимуть, якщо і ви це зробите)»

Лоррейн Кенді

«Мам, ну ти нормальна?»

Кара Неттерсон

«Тонке мистецтво виховання синів»

Ліндсі Паверс

«Як не зіпсувати життя своїм дітям. Посібник з виховання без стресу та нарікань»

Ольга Карі

«Хрестик, або дуже кривава книжка»

Спільнота ЮНІСЕФ Україна — база знань з корисними та інтерактивними матеріалами

Література для дітей віком 6 – 10 років

Юлія Ярмоленко
«Без маячні
про перші місячні»

Юлія Сміль
«Я і він.
Про хлопчаче без секретів»

Література для підлітків віком 11 – 18 років

Юмі Стайнз і Мелісса Кан
«Поговоримо
про згоду»

**Анна Сальвія Рібера,
Крістіна Торрон Віяльта**
«У гармонії з тілом.
Про менструацію та дорослішання»

Марав Ібрагім
«Про тебе справжню»

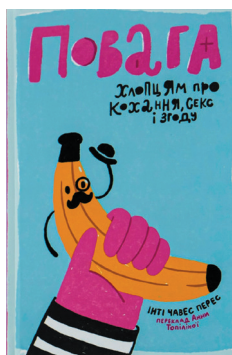
Соня Рене Тейлор
«Пишайся своїм тілом
(і його змінами)»

Барбара Петрущак
«Путівник світом
дорослішання»

Ірина Славінська
«Майже доросла. Книга
про дівчат і для дівчат»

Інті Чавес Перес
«Повага. Хлопцям
про кохання, секс і згоду»

**Ілона Айнвольт,
Катаріна Фьорінгер**
«Читати заборонено!
Майже таємний посібник»

Аніта Ганері
«Моє тіло змінюється.
Путівник по дорослішанню
для хлопців»

Література для фахівців і фахівчинь

Тамара Марценюк
«Гендерна соціалізація
як процес формування
маскулінних та
фемінних ознак
гендерної ідентичності»

**Олег Марущенко,
Ольга Плахотнік**
«Гендерні
шкільні історії»

**ГО «Дівчата»,
Український
Жіночий Фонд,
ActionAid**
«Жінки та стигма»

**ГО «Дівчата»,
ЮНІСЕФ**
«Здоров'я
без сорому»

**ВГЦ «Волонтер»,
ЮНІСЕФ**
«Сексуальне виховання
дітей»

ПРООН в Україні
«Поговоримо
про гендер.
10 принципів
гендерночутливої
комунікації
для розвитку»

«Стратегія
впровадження
гендерної рівності
у сфері освіти
до 2030 року»

НАД ПОСІБНИКОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Юлія Чаплінська, методична експертка ГО «Дівчата»
Дар'я Чекалова, заступниця директорки ГО «Дівчата»
Анна Повх, проектна асистентка ГО «Дівчата»
Тетяна Гриценко, спеціалістка з питань гендерної рівності ЮНІСЕФ
Тетяна Мельниченко, копірайтерка
Марія Артеменко, редакторка
Тетяна Михайленко, редакторка
Анастасія Квасниця, дизайнерка
Анна Дученко, дизайнерка
Ганна Столяр, художниця-ілюстраторка
Communic Company, перекладачі/перекладачки

ПОСІБНИК РОЗРОБЛЕНО НА ОСНОВІ МАТЕРІАЛУ:

Resource Package and Training Modules for Promoting Gender-Transformative Parenting: Challenging gender norms and gender inequalities to create a more equitable environment for all children to thrive

Авторство: ЮНІСЕФ
Дата публікації: лютий – 2023
Мова публікації: англійська

ЮНІСЕФ – дитячий фонд і спеціалізована структура ООН, діяльність якої зосереджена на захисті прав та інтересів дітей у всьому світі. Фонд засновано у 1946 році. Сьогодні діяльність ЮНІСЕФ охоплює 190 країн і території для підтримки найуразливіших дітей та молоді, які найбільше потребують допомоги. В Україні представництво ЮНІСЕФ працює з 1997 року.

ГО «Дівчата» – українська громадська організація просвітницького спрямування. Була заснована 2019 року як проєкт, спрямований на підвищення обізнаності підлітків та жінок щодо фізіології, контрацепції та можливостей самореалізації. ГО також надає освітню, гуманітарну, психологічну та юридичну підтримку. У 2022 році ГО «Дівчата» охопила проєктами більше 150 000 осіб.

Посібник створено за фінансової підтримки уряду Іспанії.

ГО «Дівчата», ЮНІСЕФ, 2024.

